

De mooiste, en onverwachte, beelden kun je verwachten van schimmels.
Dit zijn dan dus ook geen sunderums.

Rinkelbollen

Bestuur

| | | |
|-----------------|---------------|--------------|
| Voorzitter: | Piet Zumkehr | 06 5081 6092 |
| Secretaris: | Annie Hek | 0562 442 591 |
| Penningmeester: | Jaap de Jong | 0562 442 742 |
| Bestuurslid: | Klaas Sluiman | 06 5340 3219 |
| Bestuurslid | Leo Bot | 06 2272 4810 |

Colofon

| | | |
|-------------------------------|---------------|----------------------------------------------------------------------------------------------|
| Rinkelbollen/Website | Klaas Sluiman | 06 5340 3219 |
| Natuurvereniging Terschelling | e-mail: | natuur@schylge.top |
| | web: | www.natuurverenigingterschelling.nl |

Lid zijn/ worden

Het lidmaatschap van de Natuurvereniging Terschelling bedraagt € 12.50 per jaar, jeugdleden tot 18 jaar € 6,-
Contributie voor postabonnees € 18.50.

Bank: NL87 RABO 011 93 89 193 t.n.v. Natuurvereniging Terschelling.

U ontvangt 4 keer per jaar het mededelingenblad Rinkelbollen en u kunt deelnemen aan de activiteiten van de vereniging zoals lezingen en filmvoorstellingen, excursies en wandelingen.

Omslagfoto:

Leo Bot maakte deze prachtige zwamfoto. De Pilobolus kleinii, zie pag. 11.

Copyright: Natuurvereniging Terschelling. Alles uit deze uitgave mag worden geciteerd en vermenigvuldigd, echter alleen met bronvermelding en voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. SNN 1383-925X



**SLUITINGSDATUM
RINKELBOLLEN 1-2023:
10 FEB 2023**

Rinkelbollen



Inhoud



| | |
|------------------------------|----|
| Colofon | 02 |
| Inhoud | 03 |
| Van de voorzitter | 04 |
| Stoofpot met Kerst | 06 |
| Bijzondere planten | 07 |
| Bosbessen | 08 |
| Kogelschieters en-werpers | 11 |
| Rossig ballonbekertje | 13 |
| Bijenorchis | 15 |
| Wespen en luizen | 16 |
| Niet nieuw voor Terschelling | 17 |
| Treevember was succesvol | 18 |
| Uit Natura 1913 | 19 |

Wij wensen al onze lezers een prettige feestmaand

en denken aan al die mensen die er minder warmpjes bijzitten...

SCHILDERSBEDRIJF

HAARSMA VOF



Baaiduinen 45
Tel. 0562 448338

Wolwinkel en Lijstenmakerij

Landerum 8A



Een bezoekje meer dan waard!!



Van de voorzitter Piet Zunkkehr

Regelmatig krijg ik de vraag wanneer de Natuurvereniging Terschelling eigenlijk is opgericht. Het antwoord daarop heb ik kunnen vinden in enkele oude Rinkelbollen uit de vorige eeuw. George Visser maakte in het eerste nummer van 1986 de lezer erop attent, dat de vereniging dat jaar 10 jaar bestond. De oprichting is geweest op 17 maart 1976. De Natuurvereniging Terschelling bestaat dus dit jaar 45 jaar. Een van de voornaamste initiatiefnemers tot de oprichting in 1976 was toenmalig boswachter Jaap Bais, die tot aan zijn plotselinge overlijden in 1991 bestuurslid is gebleven. De vereniging was in die tijd een afdeling van de landelijke Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging (KNNV). Het blad Rinkelbollen is vanaf het begin als mededelingenblad van de KNNV-afdeling uitgegeven. Een probleem was wel dat veel leden van de plaatselijke afdeling weinig band voelden met de landelijke vereniging. Daarentegen moest wel jaarlijks een aanzienlijk bedrag aan de landelijke vereniging worden afgedragen. Dit heeft er uiteindelijk toe geleid dat de Natuurhistorischevereniging Terschelling rond de eeuwwisseling zich van de KNNV heeft losgemaakt en als een zelfstandige vereniging is verdergegaan.

Weinigen weten echter nog dat de oprichting in 1976 voortging op een eerder initiatief dat al stamt uit het begin van de vorige eeuw. In een nummer van het blad *Natura* uit 1912 wordt de oprichting van een afdeling op Terschelling al aangekon-

digd. *Natura* is het tijdschrift van de KNNV, die in 1912 echter nog niet het predicaat "koninklijk" had. De letterlijke tekst in het blad is: "Op Terschelling is een Afdeling der N.N.V. opgericht en als zoodanig door het Hoofdbestuur erkend. Voorzitter is de Heer P. Blauw, secretaris-penningmeester de Heer P.A.J. Menage" (*Natura*, jaargang 1912, no 132, pag. 8). De oprichting is het resultaat van een door de vereniging op Terschelling georganiseerde Vakantiecurus. Op pagina 9 van het tijdschrift staan ook de namen van de Terschellinger leden van de afdeling gemeld. Dat waren er toen 17. In 1913 geeft secretaris Menage een verslag van het verloop van het eerste jaar, waarin kennelijk niet veel activiteit te bespeuren viel. Het bezoek van de heren Thijsse en Burdet, met een drukbezochte lezing over de vogels van de Waddeneilanden in hotel Swart in Midsland, werkte enthousiasmerend.

Het oprichten van een afdeling op Terschelling past bij het tijdsbeeld van het begin van de vorige eeuw. Vooral door het werk van Jac. P. Thijsse en de oprichting van Natuurmonumenten nam de belangstelling voor de natuur in ons land toen sterk toe. De Waddeneilanden golden daarbij als een van de laatste onontgonnen gebieden, waar nog een ander te ontdekken viel, vooral op plantengebied. In 1928 begon ook Wouter van Dieren (Dr. J.W. van Dieren) aan zijn nog steeds geroemde onderzoek naar de ontstaansgeschiedenis en ontwikkeling van het Terschellinger duinlandschap. Van Dieren promoveerde in 1934 met het in het Duits opgestelde proefschrift *Organogene Dünenbildung*, dat nog steeds bekend staat als neerslag van het eerste landschapsecologische onderzoek in Nederland.

De afdeling van de KNNV is in de eerste helft van de vorige eeuw te gronde gegaan, maar in 1976 door Jaap Bais weer opnieuw

Stoofpot reewild met cranberry's en gepofte appel



Recept voor 6 personen

De feestdagen zijn bij uitstek geschikt om jouw gasten te verrassen met een speciaal gerecht. Deze Wildstoof heeft wat tijd nodig, maar wat is er nu gezelliger dan tijdens de donkere dagen met elkaar bij een knapperend vuur te zitten. Terugblikken en vooruitkijken... en dan vooral naar die lekkere Wildstoof natuurlijk, die steeds lekkerder gaat ruiken. Geniet er van!

Ingrediënten Wildstoof

1.6 kg hertenstoofvlees
2 sjalotten gesnipperd
200 ml wildfond
2 el bloem
2 wortels in blokjes gesneden
1 venkel in blokjes gesneden
2 teentjes knoflook (gepeld en geplet)
2 kruidnagels
2 laurierblaadjes
2 takjes verse tijm
2 takjes verse rozemarijn
500 ml rode wijn
Olijfolie, peper en zout
6 appels (bijv. Elstar of Jonagold)
Cranberry compote
250 gr verse cranberry's
250 gr suiker
200 ml water
7 kaneelstokjes
6 takjes rozemarijn
2 schijfjes sinaasappel

Bereidingswijze

Zet een gietijzeren braadpan op het vuur en maak deze goed heet. Laat het vlees aanbraden in de olie.

1. Voeg de sjalotten en knoflook toe en bak deze 1 minuut mee. Breng op smaak peper en zout. Strooi de bloem erbij en schep om.
2. Blus af met rode wijn en giet alles over in de stoofpan.
3. Zet de stoofpan op het vuur (of in de oven).
4. Bindt de laurier, rozemarijn en tijm samen en voeg samen met de kruidnagel en wildfond toe. Laat dit 2,5 uur zachtjes stoven met de deksel erop.
5. Voeg de venkel en wortel toe en laat alles nog een half uurtje verder pruttelen.
6. Laat ondertussen het water met de suiker ca 5 minuten koken in een pannetje.
7. Voeg de cranberry's, één kaneelstokje en de sinaasappelschijfjes toe en laat dit 5 minuten zachtjes koken.
8. Schil de appels, snijdt ze in tweeën en verwijder het klokhuis. Gril ze op het rooster tot ze gaan verkleuren. Omwikkel ze in aluminiumfolie en voeg wat cranberry compote, een kaneelstokje en takje rozemarijn toe. Leg ze terug op het rooster en pof ze in ca 15 minuten gaar.

Eet smakelijk en geniet van elkaar!

Bijzondere plantenvondsten

Piet Zumkehr

Pink Elle

Van Jolle Dijkstra en Ria Baldee ontvingen we een foto van een struik uit hun tuin te Baaiduinen, met de vraag wat het is. In het tweede nummer van de Rinkelbollen van dit jaar plaatsten we de foto. Een antwoord op de gestelde vraag bleef tot nu toe uit. Nu gaat het om een cultivar, die in de natuur niet in het wild voorkomt. En dat vereist een ander soort deskundigheid, dan de kenner van wilde planten doorgaans heeft. Jolle en Ria kwamen echter zelf achter de naam van de struik en stuurden ons hierover een mailtje. De wetenschappelijke naam is *Escalonia laevis*, in tuincentra bekend onder de naam Pink Elle.

Pekbloem of Pekanjer

Als we de vraag krijgen wat er de laatste jaren in onze natuur is veranderd, dan denk ik al gauw aan de vestiging van planten vanuit onze tuinen in de natuurlijke vegetatie van de duinen. Kennelijk hebben nogal wat mensen tegenwoordig een wilde-plantentuin van waaruit veel soorten kunnen ontsnappen naar het natuurgebied. Vooral rondom West-Terschelling valt dit verschijnsel op, zoals in de duinen langs de Zwarte weg, bij Dellewal en rondom Doodemanskisten. Zelf trof ik deze zomer bij Doodemanskisten een groeiplaats aan van Rotsooievaarsbek *Geranium*



macrorhizum, ongetwijfeld afkomstig uit een tuin. Eke van Mansvelt maakt ons attent op een groeiplaats van Pekbloem *Silene armeria* bij West-Terschelling. Deze fraaie soort, die



ook wel Pekanjer genoemd wordt, is verwant aan de Koekoeksbloemen. Van oorsprong is de warmteminnende plant afkomstig uit Zuid en Midden-Europa, maar in Nederland is deze momenteel op talloze plaatsen verwilderd, zo ook rondom West-Terschelling.

Een eigenaardige Nachtschade

Jan van der Zee trof in september tussen de dijkstenen bij de Oeltsies (Oosterend) een eigenaardige plant aan, die duidelijk thuishoort in de Nachtschade-familie. Tot deze familie behoren



de algemene soorten Bitterzoet en Zwarte nachtschade, maar ook bekende voedselgewassen als Aardappel, Tomaat en Paprika. Er zijn daarnaast nog tal van wilde soorten, waarvan

verscheidene de laatste jaren zich in Nederland in de natuur vestigen. De plant bij de Oeltsies werd aanvankelijk gedetermineerd als Kleverige nachtschade, in Nederland tot nu toe alleen bekend uit het rivierengebied. Maar toch bleven er twijfels over de determinatie hangen. De plant had bij nader onderzoek lange scheu-



ten gevormd met gele bloemen. En dan lijkt deze toch wel veel op een verwilderde Tomaat *Solanum lycopersicum*. Van de tomaat is wel bekend dat deze in de natuur kan verwilderen; planten zijn in recente jaren wel in de duinen bij Dellewal gevonden. De vruchten van de plant bij de Oeltsies waren niet rood, maar geel, en opvallend langwerpig, in ieder geval niet lijkend op hetgeen de leden van de Socialistische Partij als hun vertrouwde logo kennen. Nu bestaat er ook een Italiaanse tomatenvariant met een langwerpige vorm, de Pomodori. Wie weet. Als de plant de winter overleeft, en er volgend jaar weer staat, kunnen we hem wat beter onderzoeken. Maar de kans van overleven tussen de dijkstenen is niet groot.



Bosbessen op Terschelling

Piet Zumkehr

Bosbessen worden gerekend tot het geslacht *Vaccinium* en maken deel uit van de Heidefamilie *Ericaceae*. In de bossen op de droge zandgronden in Nederland komen twee soorten veelvuldig voor, namelijk de Blauwe bosbes *Vaccinium myrtillus* en de Rode bosbes of Vossenbes *Vaccinium vitis-idaea*. In de kustduinen zijn bosbessen zeldzaam, al zijn de duinen van de Waddeneilanden van belang als groeiplaats van een derde soort, namelijk de Rijsbes *Vaccinium uliginosum*. In dit artikel wordt een overzicht gegeven van het voorkomen op Terschelling. Sinds de laatste herindeling van planten in het plantenrijk behoort ook de Cranberry opnieuw tot het geslacht *Vaccinium*. Tot voor kort had deze Amerikaanse veenbes de wetenschappelijke naam *Oxycoccus macrocarpos*, maar met de naam *Vaccinium macrocarpon*, die de Cranberry nu is toegekend, wordt teruggegrepen op de veel oudere wetenschappelijke naam, die nu dus in ere is hersteld. Gezien het uitgebreide voorkomen van de Cranberry op Terschelling, blijft deze soort in dit artikel verder buiten beschouwing. De verwante Kleine veenbes *Vaccinium oxycoccus* komt op de Waddeneilanden niet voor.

Rijsbes

De Rijsbes heeft een uitgestrekt verspreidingsgebied in het noorden en oosten van Europa. De geïsoleerde groeiplaatsen in Nederland gelden

als een westelijke voorpost. De soort is in Nederland bekend van enkele heidevelden in Twente en de Achterhoek en uit duinvalleien op de Waddeneilanden Vlieland, Terschelling en Ameland. Westhoff beschouwde de Rijsbes als een van de soorten waarvan de vestiging op de Waddeneilanden gerelateerd is aan vogeltrek. Trekvogels zouden de bessen in het noorden hebben opgegeten, en nadat ze naar onze omgeving zijn doorgevlogen de zaden hier hebben uitgeoept, waarna ze konden kiemen. Deze manier van verspreiden wordt endozoöchoor transport van zaden genoemd, dus via het darmkanaal van dieren. De kieming van Rijsbes in ons duingebied hangt samen met het ontstaan van uitgestrekte duinheiden, nadat Staatsbosbeheer in 1910 het beheer van onze duinen overnam, en door vastleggingsbeheer de verstuiwing van de duinen tegenging. Kieming trad alleen op in de jonge fase van de heideontwikkeling tussen 1920 en 1940, nadien zijn geen nieuwe groeiplaatsen meer ontstaan. De eerste groeiplaats van Rijsbes is gevonden in 1927. De grootste en meest bekende groeiplaats op ons eiland ligt in een vochtige duinvallei in het midden van de Koegelwieck. Hier is een uitgestrekt struweel aanwezig over een flink oppervlak, bestaande uit verspreid groeiende kleinere eenheden. Rijsbes verspreidt zich hier vooral door middel van wortelstokken. Een tweede groeiplaats komt al sinds jaren voor in de hei op de overgang naar het bos ten westen van de Badweg van paal 8. Deze groeiplaats staat wat onder druk en dreigt te worden overwoekerd door houtgewassen, waaronder Ratelpopulier. Een derde groeiplaats is ook al vele jaren aanwezig in een open duinterrein in de Berkenvallei ten noorden van de Rozenlaan. Deze groeiplaats leek verloren na de grote brand in 2004, maar kon zich nadien toch herstellen. Tijdens de planteninventarisatie in 2020 zijn nog twee groeiplaatsen aan het licht gekomen, die ongetwijfeld al jaren bestaan, maar nooit zijn opgemerkt. Het gaat om een kleinere groeiplaats in de Koegelwieck net ten noordoosten van het Oeleplak (een duingrasland bij het Formermerbos), en een groeiplaats in het begrazingsgebied ten westen van de (recent verondiepte) duinsloot in de duinen bij Oosterend. Het gaat wat deze laatste plek betreft om de enige groeiplaats in begraasd gebied met koeien; de Rijsbes

lijkt hiervan geen schade te ondervinden. Tot in de negentiger jaren van de vorige eeuw was er ook een groeiplaats aanwezig bij het Zwartduin ten noorden van West-Terschelling. Deze is echter verloren gegaan als gevolg van begrazing met Nederlandse landgeiten. De Rijsbes is verder vrij talrijk op Vlieland; het aantal groeiplaatsen is hier groter dan op Terschelling.

In het algemeen treedt in de zomer in de struikjes weinig bloei op. In het najaar zijn er dan ook doorgaans weinig bessen te vinden. De blauwberijpte bessen vallen wel op. Ze zijn niet smaakvol, en worden vanouds niet veel gegeten. Een schimmel schijnt de bessen daarnaast ook giftig te maken. Vroeger werden de bessen door heksen wel gebruikt voor allerlei snode plannen en golden ze ook als afrodisiacum. Rijsbes laat in de winter het blad vallen, en valt dan in het veld minder goed op.

Rode bosbes of Vossenbes

De Rode bosbes is door de jaren heen op Terschelling slechts bekend van een paar vindplaatsen. De soort is voor het eerst ontdekt in 1937. Een uitgebreide groeiplaats uit die tijd bij het Griltjeplak is in de loop van de jaren daarna verloren gegaan door overwoekering met grassen en struiken. In 1996 bleek deze groeiplaats al niet meer te bestaan. Twee groeiplaatsen houden het echter al jaren vol. In de Berkenvallei ten



zuiden van de Rozenlaan houdt een groeiplaats goed stand in een vochtige vallei met Cranberries. De andere groeiplaats komt voor langs de rand van een vochtige vallei bij Eldorado, ten

noorden van de Longway. In dit gebied wordt de Rode bosbes vrij intensief begraasd door Exmoorponies en Galloway-koeien. Als gevolg daarvan wordt de dominante vegetatie van Kraaihei wat teruggedrongen, en krijgt de Rode bosbes wat meer ruimte.

De soort dankt zijn naam aan de goed eetbare rode bessen, die in de herfst de lage struiken sieren. In tegenstelling tot de Blauwe bosbes en de Rijsbes behoudt de Rode bosbes in de winter het blad, en is dan gemakkelijk in het veld te herkennen.

Blauwe bosbes

De Blauwe bosbes komt in de duinen van de Waddeneilanden vanouds niet voor. Wel zijn er enkele oudere meldingen bekend, maar er zijn nooit blijvende groeiplaatsen ontstaan. Tijdens de planteninventarisatie van 1996 is de Blauwe bosbes wel gemeld van twee groeiplaatsen, namelijk in het Formerumberbos ten zuiden van de centraal gelegen turfdöbe en in de ondergroei van naaldbos langs de rand van West-Terschelling. Beide groeiplaatsen hebben geen betrekking op een natuurlijke vestiging maar zijn door 's mensen hand ontstaan. De bron van de aangeplante groeiplaats in het Formerumberbos is bekend en ligt op de Veluwe. De Blauwe bosbes heeft zich in het Formerumberbos een aantal jaren kunnen handhaven, maar is uiteindelijk weer verdwenen. De groeiplaats bij West-Terschelling lag in de directe nabijheid van de bebouwing van het dorp, en is na de vondst in 1996 nooit teruggevonden. Momenteel is van de Blauwe bosbes geen enkele groeiplaats op Terschelling bekend.

Trosbosbes

De Trosbosbes *Vaccinium corymbosum* is oorspronkelijk afkomstig uit Noord-Amerika, maar wordt in de tuinbouw veel gekweekt omwille van zijn grote productie van blauwe bessen. Maar in het oosten van het land verwildert de Trosbosbes gemakkelijk op arme zandgronden. In onze duinen is tot nu toe nooit een groeiplaats van Trosbosbes gevonden, maar een risico tot vestiging in de nabije toekomst is niet uitgesloten, temeer omdat de struiken ook in tuinen worden aangeplant. Kortgeleden was er ook een eilander met een kleine kwekerij in Lies. Trosbosbes moet

niet worden verward met Appelbes *Aronia x prunifolia*, een lage struik uit de Rozenfamilie, die als exoot in de duinen rondom West-Terschelling steeds meer voorkomt. Lastig is daarbij dat de app ObsIdentify foto's van de Appelbes, zelfs met vruchten, ten onrechte identificeert als Trosbosbes. Recente meldingen van Trosbosbes kunnen dan ook betrekking hebben op verkeerd op naam gebrachte struiken van Appelbes.



**U krijgt bericht van
onze activiteiten via de
nieuwsbrief.
Raadpleeg ook de web-
site of fodzoeker.**

NIEUW VOOR HET HELE WADDENGEBIED

Kogelschieters en kogelwerpers

Wie het kleine niet eert....

Leo Bot

Annie en ik zijn geregeld op zoek naar padenstoelen, maar nog liever zoeken we naar slijmzwammen en ander – vaak heel klein – spul. Het leuke hiervan is dat we een wereld bekijken, waarvan we tien jaar geleden nog geen weet hadden.

Een leuk klein zwammetje is de Kogelwer-

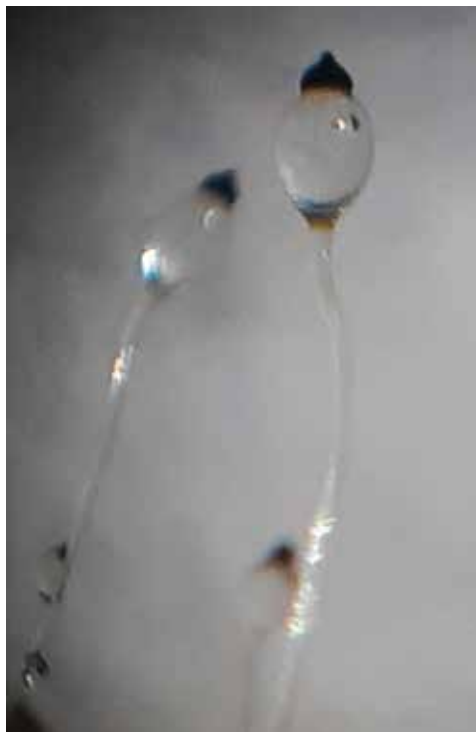
per. Hij begint als een bolletje, dat stervormig opensplijt en waarin zich een kleiner bolletje bevindt, ongeveer zoals bij een aardster. Maar anders dan de aardster, die haar sporen door wind en regen laat verspreiden, slingert de Kogelwerper het sporenbolletje een paar meter weg door het plotseling naar boven ploppen van het stervormige buitendeel.

Vorig jaar zag Annie iets heel kleins op een reeënkeutel in het duin. Het was zó klein, dat het in het veld niet goed te zien was, maar onder de microscoop bleek het een kogelschietster (Pilobolus) te zijn. Deze werd



per (*Sphaerobolus stellatus*). Deze is te vinden op rottend hout, maar we vinden hem het meest op oude paardenmest in het duin. Ze zijn geelachtig en omdat er vaak een flink aantal bij elkaar zitten, ook betrekkelijk makkelijk te vinden. Het is dan

verder niet onderzocht, maar het blijkt dat er in Nederland inmiddels vijf soorten kogelschietsters zijn gevonden. Daarvan is de Gewone kogelschietster (*P. crystallinus*) zeldzaam, de andere vier staan als zeer zeldzaam te boek, maar dat zal vast (mede) een



gevolg zijn van hun minuscule afmetingen; met het blote oog zijn ze haast niet te zien, behalve wanneer ze met grote aantallen bij elkaar staan.

Een kogelschieter ziet eruit als een glazen ei op een steeltje. Op het ei zit een zwart dopje, waarin de sporen zitten. In de vloeistof binnen het ei wordt druk opgebouwd, waarmee het dopje tot ruim twee meter ver wordt afgeschoten. Gelet op de geringe afmeting van het zwammetje een formidabele afstand! Doordat de sporen aan de vegetatie blijven plakken op een afstand van de mest waarop de schimmel is opgegroeid, wordt de kans vergroot dat ze door grazende planteneters (die niet graag bij hun eigen mest grazen) worden opgegeten. Na passage door het spijsverteringsstelsel begint de cyclus van voren af aan.

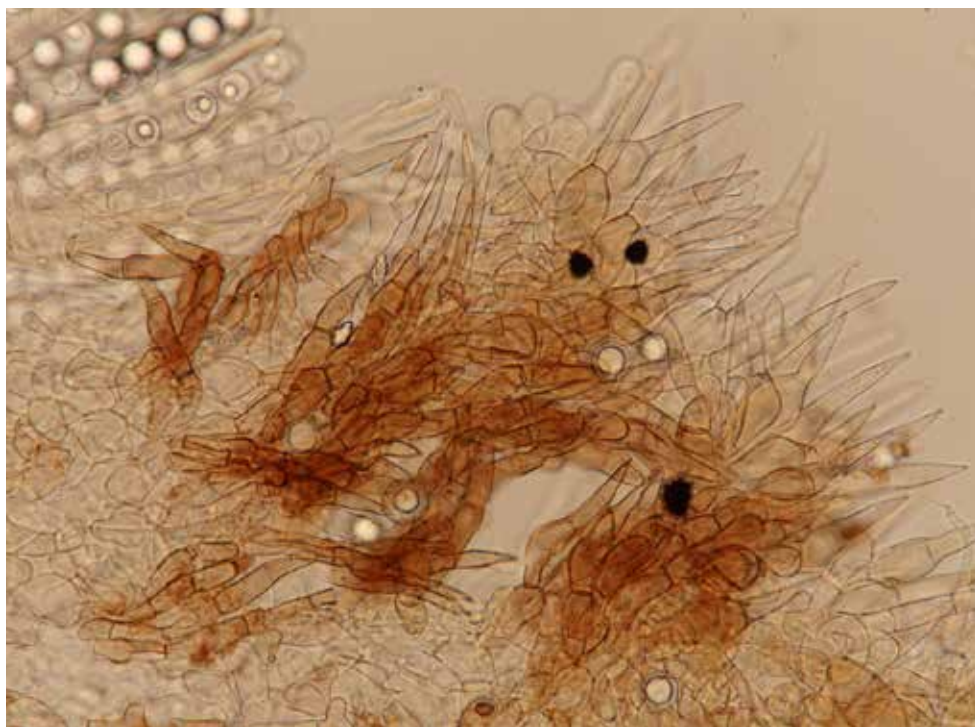
Op een reeënkeutel in het bos vonden we onlangs opnieuw een kogelschieter. deze keer bleek het *P. umbonatus* te zijn (zonder

Nederlandse naam), die voor de verandering zonder sterke microscoop op naam te brengen is door de kleine uitstulping op het zwarte hoedje.

Nog geen week later kwam Annie met een stuk van een koeienvlaai van eigen erf, waarop 'iets' zat. Dat 'iets' bleek weer een *Pilobolus* te zijn, ditmaal de Oranjesporige kogelschieter (*P. kleinii*) onder de microscoop goed herkenbaar aan de oranje kleur van de sporen.

Uit het Waddengebied waren nog geen waarnemingen van het geslacht *Pilobolus* bekend, dus alles is nieuw, niet alleen voor Terschelling, maar voor het hele Waddengebied.

Kijk, dat valt tenminste op. Heel wat leuker dan een extra stip in een grote zwerm!



Lenneke Roozen vond het Rossig Ballonbekertje

en vroeg zich af wat dat mocht zijn. Ze nam contact op met Björn Wegner, die mycologisch onderzoek doet in Duitsland, en onderstaand verslag samenstelde.

Ik heb gevraagd om de gegevens te sturen omdat ik dacht iets bijzonders te zien, in het ergste geval zou het *Tatraea dumbirensis* kunnen zijn, maar dat was het natuurlijk niet.

De microscopie was hier heel duidelijk, en leidde direct naar *Sphaerospora*, een klein geslacht met slechts 2 soorten hier in Europa, met globose sporen en puntige, lichtbruine haren, die erg kort zijn zodat je

ze waarschijnlijk overziet.

De twee soorten (*Sp. brunnea*, *Sp. hinnulea*) verschillen in het hebben van de volgende kenmerken:

Sp. brunnea: Fbs 2-5mm, lichtbruin tot roodbruin, op verbrande grond (alleen?), buitenste excipulum (onderkant) zonder haren.

Sp. hinnulea: Fbs 5-10(12)mm, bruin, op zanderige, natte grond (en hier ook op houtachtige ondergronden), buitenexcipulum met haren, waarvan sommige puntig zijn en andere niet.

Ik heb wat literatuur nagekeken om het duidelijk te krijgen, dit was bijvoorbeeld: Medardi 2000: Contributo alla conoscenza del Genere *Sphaerospora*, RdM 2000, 2:169-173.

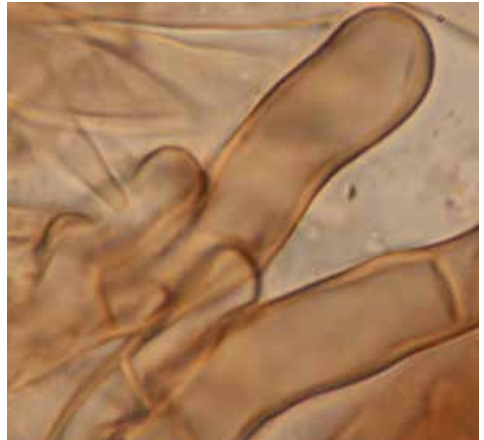
Yao & Spooner 1998: Notes on *Sphaerospora*, Kew Bulletin 51-2. p. 385-391.

García-Montero et al. 1996: *Sphaerospora la brunnea*, un discomicete con incidencia

en la truficultura e interés forestal, Revista Catalana Micol 20: 99-104.

Häffner in Beitr. zur Kenntnis der Pilze Mitteleuropas, Band 03.

Na dat alles kwam ik tot de conclusie dat het *Sphaerosporella hinnulea* zou moeten zijn, omdat alle kenmerken goed passen. Indexfungorum.org, mycobank.org en verspreidingsatlas denken dat de twee soorten niet synoniem zijn, wat door verschillende auteurs werd gesuggereerd (bijv. Yao & Spooner 1998). Het is duidelijk dat *Sp. hinnulea* van zandgrond houdt, die ook door Häffner wordt genoemd (volgens een verzameling uit Mönchen-Gladbach, waar het werd gevonden op zandgrond in een goot.



Bijenorchis

Leo Bot

Het is alweer een jaar of tien geleden dat op de Boschplaat de eerste Bijenorchissen werden gevonden. De plek was opvallend: tussen de stuifdijk en de nieuwe, daar tegenaan gewaaide duinen. Een soort hoog gelegen vallei, maar vermoedelijk toch redelijk vochtig doordat de duinen aan de zeezijde hoog genoeg zijn om de zoetwaterbel flink op te trekken. De eerste jaren groeide er zelfs ook Moeraswespenorchis. De Bijenorchis is hier een niet zo hoge plant

(ik schat niet meer dan 20 cm, maar elders kan hij wel een halve meter hoog worden) met relatief grote en erg fraaie bloemen. De lip van de bloem zou aan een bij, of eerder een hommelmot doen denken en zo die dieren moeten verleiden de bloem te bezoeken. In werkelijkheid krijgen ze weinig insectenbezoek en bestuiven ze voornamelijk zichzelf. Dat werkt kennelijk goed, want hoewel ze op de oorspronkelijke plek verdwenen lijken, zijn ze op andere plekken op de stuifdijk in grotere aantallen verschenen. Dat de soort steeds in de zeereep gevonden wordt, heeft natuurlijk te maken met het wat kalkrijkere zand dat hier naar binnen stuift. Misschien is het kalkgehalte zelfs wel toegenomen sinds de massale aanwezigheid van



**BIJENPARK
TERSCHELLING**

www.bijenparkterschelling.nl

the place to bee
5 jaar Bijenpark Terschelling
50 bomen voor het voedselbos
Bel 0653403219 voor deelname
Gratis: heerlijk kastanjerecept!

de Amerikaanse zwaardschede, een vrij tere schelp, die in de winterperiode ook nog op grote schaal wordt vergruisd door de vele terreinwagens op het strand. Ondanks de mooie bloemen zijn de planten, zelfs tijdens de bloei, niet heel makkelijk te vinden. Des te opmerkelijker dat we ver ten westen van de Boschplaat in oktober j.l. de bladrozet van een Bijenorchis tegenkwamen. Deels toeval natuurlijk, maar toch zeker ook te danken aan de oplettendheid van mijn trouwe 'assistente' Annie.

Zou dit pareltje nu op veel meer plaatsen te vinden zijn? De soort is in ons land aan een forse opmars bezig, dus het kan lonen net achter de buitenste duinen, waar het zand van het strand in niet te grote hoeveelheden neerdaalt, de ogen goed de kost te geven, vooral in de maand juni.



Wespen

Hier op het eiland waren deze nazomer veel wespen, waar we trouwens opmerkelijk weinig last van hadden. Veel wespen waren nog laat in het seizoen op zoek naar insecten om aan de larven te voeren (en eenmaal zag ik er een 'n stuk van een dode muis afbijten), of ze hingen rond bij de dromedarisluizen in de wilgen, waarvoor ze een grote voorkeur schenen te hebben. Een paar maal heb ik deze luizen gevonden door op de grote aantallen wespen af te gaan. De wespen komen af op door de luizen uitgescheiden suikerhoudende vloeistof. De luizen zelf laten ze ongemoeid. Uiteindelijk sterven de werksters en blijven de bevruchte koninginnen over, die vervolgens overwinteren. Daarbij lijken ze een voorkeur te hebben voor onze houtvoor-

raad. Eénmaal trof ik bij het ophalen van een kruiwagen hout niet minder dan vijf overwinterende wespen! Daarvan zaten er drie op één stuk hout.

De dieren leken geen vleugels te hebben maar bij nadere beschouwing blijken ze die onder het lichaam te houden. Ze zijn er zuinig op, want in het voorjaar moeten zij met de nieuwe nesten beginnen. Bovendien vormen de vleugels zo misschien een extra bescherming tegen de kou.



Niet nieuw voor Terschelling

Leo Bot

Een gaasvlieg die op 27 juli 2019 tijdens onze nachtvlinderavond op het laken verscheen, blijkt een zeldzame Dennengaas-

vlieg (*Chrysopa dorsalis*) te zijn. Deze soort werd op waarneming.nl voor het eerst gemeld in 2014 en sindsdien lijkt hij aan een opmars te zijn begonnen. In Naturalis staat echter al een exemplaar uit Santpoort 1915 en er is een vermelding van twee stuks uit Bilthoven 1973. Het toenemende aantal waarnemingen is waarschijnlijk vooral het gevolg van het stijgend aantal waarnemers en de uitgebreide mogelijkheden om de



dieren te fotograferen.

Op Ameland werd de soort voor het eerst gevonden in 2017, op Vlieland in 2020 en op Schiermonnikoog in 2022 (gegevens waarneming.nl).

De tot de familie van de goudwespen (*Chrysididae*) behorende *Cleptes semiauratus* werd op 23 juli 2021 gevonden op het erf van Annie Hek. Hij lijkt volgens de bekende websites nieuw voor Terschelling, maar staat in een artikel van V. Lefeber uit 1983 al voor dit eiland vermeld. Wel lijkt het erop dat dit nog steeds het enige Waddeneiland is, waar de soort is aangetroffen.



Treevember goed geslaagd

Klaas Sluiman

De boomplantactie op het BijenparkTerschelling was een mooi succes. Uiteindelijk zijn zo'n 30 mensen betrokken geweest bij het planten van de ongeveer 90 boompjes (suikerberken, hulst, tamme kastanje en walnoot), de struiken en de kruiden. Ook het streefbedrag van 1500,00 is royaal gehaald.

Bedragen van 15,00 tot 250,00 werden gedoneerd en dat was voor mij een verrassing en bevestiging dat we met het Bijenpark op de goede weg zijn.

Binnenkort worden de naamplaatjes gegraveerd die bij alle geadopteerde bomen en struiken worden geplaatst. Daarvoor wordt begin 2023 een feestelijke dag gepland.

We wachten even tot het weer weer meer meezit. Er is een app-groep gestart voor alle deelnemers, zodat iedereen op tijd zal worden geïnformeerd.

Volgend jaar wordt door de Pollinators opnieuw een Treevember georganiseerd. Daar zullen we zeker weer van de partij zijn. Plannen en ideeën genoeg!



Voor degenen die het leuk vinden om in de "oude doos" te rommelen, hebben we uit Natura 1913 een verslag van het bezoek aan Terschelling van Jac P. Thijssse.

Voordracht van de H.H. Thijssse en Burdet.

Het is een dikwijls voorkomend feit, dat een vereeniging met veel actie op touw gezet, langzamer hand in een toestand van verslapping geraakt, niet zozeer door gebrek aan sympathie met het doel, als wel door gemis aan een kracht om haar op de been te houden. De leden moeten zoo nu en dan eens op gewarmd. worden en daarvoor is het wenschelijk dat af en toe iemand met kennis van zaken, de slappe snaar weer eens doet spannen. Na de excursie van verleden zomer was de belangstelling voor het oprichten van een Nat. Hist. Vereeniging alhier ten top. Ook de toetreding der leden was voor een plaats als hier vrij aanzienlijk. Om nu in het winterseizoen dezelfde belangstelling gaande te houden, valt niet gemakkelijk. Men moet daarvoor eens een lezing op dat gebied hooren.

De jonge leden gevoelen zich daartoe niet direct capabel en een spreker van den vasten wal in het gure jaargetijde naar hier te laten komen, gaat met veel moeilijkheden gepaard. Gelukkig deed zich een uitstekende gelegenheid voor.

De heeren Thijssse en Burdet, die ons met hun komst naar hier reeds hadden bekend gemaakt, waren direct bereid voor onze Afd. op te treden.

Op Vrijdag 28 maart zouden de heeren een lezing houden met lichtbeelden over de Vogels der Waddeneilanden in het Hotel Swart. Behalve voor de leden met hun introducee 's, was de zaal opengesteld voor iedere belangstellende boven

de 16 jaar. Vóór het vastgestelde uur was de groote zaal reeds vol. De heer Blaauw, voorz. der Afd. opende deze bijeenkomst en de heer Thijssse begon zijn improvisatie over bovengenoemd onderwerp, bijge-



staan door den heer Burdet, wiens foto's prachtig uitkwamen op het witte doek. Van iederen belangrijken vogel van de eilanden, en dat wil nog al wat zeggen, werden de eigenaardigheden besproken, alsmede in hoeverre zij nuttig waren voor den landbouw enz. op een wijze, zoals ieder den Heer Thijssse uit zijn talrijke geschriften kent. Het zou te veel ruimte vorderen om in bijzonderheden te treden. Genoeg zij het, dat er veel te leezen viel en dat de overtuiging van bescherming van door liefde tot de vogels aanmerkelijk veld heeft gewonnen - De heer Blaauw dankte de beide Heeren voor de leerzame en aangename voordracht. Staande de vergadering traden drie leden tot de Afdeeling toe.

P. A. J. Menage, secretaris-



1648 Pur Sang

Oosterburen 23
8891 GH Midland
Terschelling

0562 - 448090
www.1648pursang.nl
info@1648pursang.nl

Natuurvoeding,
biologische groenten,
fruit en natuurlijke
lichaamsverzorging.

Ook hebben wij een ruime keuze
in Terschellinger kazen, honing,
eilander lekkernijen en
waddendelicatessen.

Nieuw! Toko 10



Vergaap je aan de
vele producten uit
verschillende
Aziatische landen.



*De specifieke smaak van
Terschellinger Boerenkaas*



Terschellinger boerderijzuivel is alleen verkrijgbaar bij de

PIETER PEIT'S HOEVE

Lies 24a Terschelling
Telefoon 0562 448501
www.pieterpeitshoeve.nl